

Neka pitanja ranije bosanske pravne povijesti

Margetić, Lujo

Source / Izvornik: **Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2006, 56, 1741 - 1759**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:746820>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

PRAVNI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

NEKA PITANJA RANIJE BOSANSKE PRAVNE POVIJESTI

Akademik Lujo Margetić *

UDK 34(497.6)(091)

Prethodno znanstveno priopćenje

Primljeno: lipanj 2006.

Autor istražuje neke aspekte bosanske pravne povijesti: položaj bana Borića, odnos pape Inocenta III. prema bosanskim krstjanima, smisao sintagme tota Sclavonia (koja obuhvaća i Bosnu) i usporedbu heterodoksije bosanskih krstjana i bogumila.

Ključne riječi: bosanski ban, ban Borić, papa Inocent III., bosanski krstjani, "tota Sclavonia"

1. BOSANSKI BAN

Nazočnost hrvatskih pravnih ustanova u Bosni već je odavno uočena. Dovoljno je podsjetiti na neke značajke javnopravne terminologije u Bosni, osobito na ustanovu bana koji je zajamčen već u najstarijim vijestima o Bosni, npr. u vijesti o Kulinu banu iz 1189. god.¹

I u Ljetopisu Popa Dukljanina, sastavljenom u drugoj polovini 12. stoljeća, spominje se Bosna kao sastavni dio Svetopelekove države, i to kao zapadni dio Transmontane (Sumbre odnosno Srbije). I u nastavku svoga pričanja Pop Dukljanin više puta spominje Bosnu. Tako se u glavi XXVIII. priča da je Tješimir, vladar Travunije, poslao svog sina Krešimira u Bijelu Hrvatsku s nalogom da krene protiv bana Bosne. U glavi XXIX. priča se kako je Krešimir doista navalio na Bosnu pa je ban Bosne pobjegao u Ugarsku, a sam Krešimir zavladao Bosnom. Prema glavi XXXI. Ljetopisa, Krešimir je imao sina Stjepana koji je vladao u Bijeloj Hrvatskoj i Bosni, a "njegovi su potomci uvijek

---

* Akademik Lujo Margetić, Pravni fakultet u Rijeci, Hahlić 6, Rijeka

¹ CD II, 237, br. 221 (29. kolovoza 1189.).

vladali u Hrvatskoj.” Naziv bana pojavljuje se u Ljetopisu u Bijeloj Hrvatskoj dva puta, jednom u Prevalitaniji (!), a nikada u Raši. Naziv Prevalitanija Pop Dukljanin rabi za označavanje Crvene Hrvatske. U glavi XXVII. govori se izričito o tri bana, banu Prevalitanije, banu Bijele Hrvatske i banu Bosne. Dakle, po shvaćanju Popa Dukljanina, Crvena Hrvatska je ono područje na kojem se prostirala kasnorimska Prevalitanija. Ideja da bi sva obalna područja bila sastavni dio Hrvatske (*Croatia*), koja bi se dijelila na Bijelu (*Croatia Alba*) i Crvenu (*Croatia Rubea*), očito je imala oslonac u predodžbama pisca Ljetopisa i njegovih čitatelja, jer se inače on ne bi njome koristio.²

2. BAN BORIĆ

Bosna je sredinom 12. stoljeća bila samostalna. Nije potpadala ni pod ugarsku ni srpsku ni bizantsku izravnu vlast.

Da je tome tako, vidi se i prema Cinamovim vijestima³ o sudjelovanju bosanskoga bana Borića u ugarsko-bizantskom ratu 1154. god. Cinam piše da je Geza, kralj Ugarske (“Peonije”, tj. Panonije) sabrao najamničku vojsku od Čeha, Saksonaca “i mnogih drugih naroda” i započeo opsadom bizantskog Braničeva. Kad je nakon kraćeg vremena Geza odustao od opsade i krenuo prema Beogradu, bizantski je car saznao da se “Borić, vladar Bosne, dalmatinske zemlje (ὁ Βόσθνης χώρας ἑξάρχων Δαλματικῆς), koji je došao među stranim četama (εἰς συμμάχους) ugarskom kralju, vraća u svoju zemlju (ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ), pa je poslao protiv njega (Borića) najbolji dio svoje vojske”. U literaturi se tvrdilo da iz te vijesti proizlazi da je Borić bio “saveznik” ugarskog kralja. J. Kalić je 1971. god. pobijala to stajalište. Po njoj je Borić bio vazal ugarskog kralja pa bi upravo citirano mjesto trebalo po J. Kalić prevesti “(Borić) našavši se među saveznicima peonskog kralja itd.” Naše je mišljenje da u citiranom fragmentu uopće nije riječ o saveznicima, već o najamnicima (Česima, Saksoncima i ostalima). Oni su *σύμμαχοι* u smislu “suborci”, tj. sudionici u bitci, a ne u smislu “saveznici”. Borić se, doduše, našao među njima, ali je njegov položaj posve drukčiji od drugih najamnika. Dok oni potpadaju pod izravnu komandu ugarskog kralja, Borićeve čete stoje pod njegovom (Bo-

² Podrobnosti u: L. Margetić, Poruka i datacija tzv. Ljetopisa Popa Dukljanina, CCP, 41, god. XXI., 1-30.

³ J. Kalić, Jovan Kinam, VIZ, IV.

ričevom) komandom. Međutim, on nije ni puki najamnik, on se neovisno o ugarskim četama “vraća u svoju zemlju”, a Cinam mu daje naslov ἑξάρχος.

Ukratko, dobiva se dojam da bi ban Borić u odnosu na Ugarsku bio nešto više od pukog vazala, a nešto manje od saveznika, tj. da bi on doista priznao neku faktičnu premoć ugarskog kralja, ali ujedno bio samo u formalnoj ovisnosti vazala prema senioru i u biti bio samostalni vladar. To bi približno odgovaralo i vijesti Simona de Keza, prema kojoj je Stjepan III. poslao svoju vojsku na čelu s njemačkim pustolovom Gotfridom protiv bosanskog bana. Gotfrid je bosanskog vojvodu, očito Borića, pobijedio.⁴ Ali, ni tom prigodom nije došlo do nestanka Bosne kao zasebne države.

S druge strane, neke vijesti kao da se takvom zaključku suprotstavljaju.

Prije svega, u dignitariju bilješke (noticije) Stjepana IV. iz 1163. god.⁵ spominje se odmah nakon bana Bele, Tome palatina i dvorskog komesa, dakle najuglednijih velikaša, *Boricus banus* pa tek nakon njega ostali *comites*. Ta vijest kao da izričito dokazuje da je Borić ugarski velikaš, a iz toga bi slijedilo da je Bosna sastavni dio Ugarske, bez obzira na eventualnu autonomiju. Ubrzo nakon toga u Ugarskoj je zavladao Stjepan III. (1163.-1172.), nećak Stjepana IV. On je s carem Emanuelom, kao što je poznato, sklopio mir uz uvjet da preda caru mlađeg brata Belu, da ustupi Srijem i da preda caru Hrvatsku i Dalmaciju kao Belinu baštinu.

Prema jednoj vijesti Simona de Keza⁶, Stjepan je na to poslao svoju vojsku protiv “bosanskog vojvode” (*adversus ducem de Bozna*) i pobijedio ga. U literaturi se prihvaća stajalište da je taj “bosanski vojvoda” ban Borić. N. Klaić usprotivila se tome uz obrazloženje da “*dux*” nije isto što i “ban” i zaključila da je taj vojvoda “Manojlov činovnik”.⁷ Emanuel bi, prema tome, bio jednom prigodom istjerao bana Borića iz Bosne koji bi se bio sklonio na ugarskom dvoru i tamo zadržao svoju “vladarsku bansku titulu”⁸ pa je on bio na ugarskom dvoru zapravo “bjegunac koji je morao napustiti svoju zemlju”.⁹

Teza N. Klaić nije uvjerljiva. Nevjerojatno je da bi taj navodni bjegunac zauzimaao u Ugarskoj tako visoko mjesto u hijerarhiji. Osim toga, nemoguće je da bi Stjepan III., nakon što je sklopio mir s Emanuelom, poslao svoju vojsku

⁴ S. L. Endlicher, *Rerum hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1848., 121.

⁵ CD II, 98, br. 94, 1163.

⁶ S. L. Endlicher, n. dj., 121.

⁷ N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb, 81.

⁸ N. dj., 77.

⁹ Na i. mj.

u bizantsku Bosnu. Do neprijateljstava između Stjepana III. i Emanuela došlo je tek nakon što je Stjepan III. provalio u travnju 1166. u Srijem i zauzeo Zemun. Tek tada je Emanuel poveo rat protiv Stjepana III. Nadalje, kad bi se doista radilo o Manojlovom činovniku, kako ga naziva N. Klaić, onda bi Simon de Keza sigurno napomenuo da je ugarska vojska napala bizantsku pokrajinu Bosnu, a o takvom sukobu Ugarske i Bizanta nema vijesti kod Ivana Cinama, koji je vrlo podrobno opisao Emanuelove borbe s ugarskim vojnim kontingentima. Emanuelova titula 1155. god. sadržava, uz ostalo, i naslove *Dalmaticus*, *Ungaricus*, *Bosthnicus*, *Servicus*, *Zecchicus*, ali ona nije dokaz, kako to N. Klaić misli, da bi Borić bio 1163. god. “bjegunac koji je morao napustiti svoju zemlju”.¹⁰ Obrazloženje je neobično. Po N. Klaić Ivan Duka je 1165. god. uz ostale zemlje osvojio i Bosnu, “ali ne valja zaboraviti niti to da je Borićev položaj u Bosni bio ugrožen već više od 10 godina. Napokon nije valjda Manojlo od 1155. g. uzalud u svoju opširnu vladarsku titulu uzeo i naslov bosanskog vladara”.¹¹ Znači li to da je Borić pobjegao iz Bosne samo zato što se osjećao ugroženim ili pak zato što je bizantska vojska otjerala Borića? Čini nam se da je N. Klaić mislila na prvu mogućnost, tj. da je pobjegao zbog osjećaja ugroženosti, a onda se car proglasio vladarom Bosne i postavio svog “činovnika” kojega je kasnije pobijedio ugarski kralj Stjepan III. Toj konstrukciji protivi se nedvojbeno činjenica da Borić ima na ugarskom dvoru vrlo ugledan položaj. On se u dignitariju, kao što smo već napomenuli, nalazi tako visoko da je isključeno da bi bila riječ o bjeguncu. Borić je 1163. god. očito na čelu nekog područja pod ugarskim suverenitetom.

Prema tome, kao da postoji očita proturječnost između podatka da je Bosna bila u doba Borića samostalna zemlja i podatka da se Borića smatralo vrlo visokim ugarskim dostojanstvenikom. Ali, proturječnost je samo prividna. Poznato je da je Borić bio posjednikom mnogih posjeda u današnjoj istočnoj Slavoniji. Već ga je to upućivalo na blizak odnos s ugarsko-hrvatskim kraljem. Ali, postojala je još jedna važna okolnost. Omanji vladari bili su uvijek upravo prisiljeni pod što povoljnijim uvjetima priznati nadređenost neke veće države, jer su na taj način imali mnogo sigurniji položaj. Bez takve podređenosti

¹⁰ Na i. mj.

¹¹ Na i. mj. Usput rečeno, N. Klaić, n. dj., 64, prigovara Šišiću da se služio manjkavim tekstom u Smičiklasu “gdje je slučajno ispao upravo onaj redak iz dignitarija u kojem je bilo štampano Borićevo ime”. Međutim, ta je grješka ispravljena u istom svesku pa se zapravo ne može govoriti o manjkavom tekstu. Dodajmo da je N. Klaić nepotrebno (*lapsus calami*) ime autorice Kalić promijenila u Mijušković.

takav omanji vladar ubrzo bi se našao pod nekom drugom vlašću, samo pod još težim uvjetima. Dovoljno je podsjetiti na položaj Krčkih knezova kojima je bilo u interesu priznati mletačku vlast, i to pod povoljnim uvjetima, koji su počevši od sredine 13. stoljeća bili čak još mnogo povoljniji. U čemu se sastojala povoljnost uvjeta priznanja neke više vlasti? Odgovor je evidentan: ako viša vlast nema vlastitih vojnih jedinica na području svoga vazala, vazal je praktično samostalan u unutrašnjim pitanjima svoga vladanja, a na vanjskom planu uz ostale povoljne okolnosti i malo diplomatske vještine može imati i razmjerno visok međunarodnopravni položaj. Tako je npr. hrvatska država narodnih vladara bila pod Petrom Krešimirom IV., Zvonimirom i Stjepanom II. u vazalnom odnosu prema Svetoj Stolici, ali je čak i u međunarodnopravnim pitanjima bila u biti potpuno samostalna.

Dakle, i Bosni je pod Borićem i vladarima nakon njega bilo u vlastitom interesu priznati vazalni odnos prema Ugarskoj, koji ju je štitio od aspiracija susjednih vlasti, npr. Srbije i Bizanta. Taj vazalni odnos bio je utoliko vrlo povoljan što senior, ugarsko-hrvatski kralj, nije imao u Bosni nikakvih vojnih kontingenata i utvrđenih uporišta.

3. PAPA INOCENT III. I BOSANSKI KRSTJANI

Evo prije svega vrela o odnosima Inocenta III. i bosanskih krstjana:

1. Vukan, kralj Duklje i Dalmacije (*Dioclie atque Dalmatie rex*) javlja 1199. god.¹² Inocentu III. da je primio papine legatete mu izražava najdublje poštovanje i spremnost da u svemu slijedi naučavanje Rimske crkve. Pri kraju pisma dodaje: "Ne želimo prikriti da se u zemlji ugarskog kralja, naime u Bosni, pojavilo i da buja nimalo neznatno krivovjerje, i to u toj mjeri da je zbog grijehova zaveden sâm ban Kulin sa svojom suprugom i sa svojom sestrom, koja je bila (supruga) Miroslava, (kneza) humskoga i s brojnim svojim krvnim srodnicima i uveo u to krivovjerje više od deset tisuća kršćana. Vrlo ljutit zbog toga, ugarski ih je kralj prisilio da dođu do Vas, da biste ih ispitali. Oni su se vratili s lažnim pismima, tvrdeći da ste im dopustili regulu (*legem*). Zbog toga molimo da predložite ugarskome kralju da ih iz svoga kraljevstva izbaci kao korov od žita."

---

¹² CD II, 333, br. 310.

2. U skladu s tim pismom, Inocent III. obratio se 11. kolovoza 1200.¹³ ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku i upozorio ga da se treba obračunati s krivovjercima, koji kvare apostolsko naučavanje i dovode u opasnost duše vjernika. Papa javlja da je po savjetu i pristanku nadbiskupa i biskupa pri Apostolskoj Stolici “zabranio heretike primati, braniti, podupirati ili za njih jamčiti pa je zato naredbom čvrsto ozakonio, ako bi se tko usudio nešto od toga počiniti i ne bi od toga odustao nakon što bi bio prvi i drugi put opomenut, on samim time postaje bespravan (*infamis*) pa se ne pripušta javnim službama ili gradskim vijećima, niti može birati niti svjedočiti; on ne može oporučiti niti nastupiti u nasljedstvo, a usto ne treba mu nitko odgovarati (na sudu) u bilo kojem pravnom poslu. Ako bi pak bio sudac, njegova presuda nema valjanosti; neka se pred njega ne iznosi bilo kakav spor. Ako bi bio odvjetnik, njegovo se zastupanje ne prihvaća; ako bi bio javni bilježnik, po njemu učinjene isprave nemaju vrijednosti, već se kažnjava zajedno s kažnjenim ispostaviteljem (isprave). Zapovijedamo da se isto tako postupa u analognim slučajevima. Ako bi pak bio klerik, skida se sa svih služba i nadarbina, tako da se onome, koji je počinio veću krivnju, nameće teža kazna. Naređujemo da se u područjima pod našom svjetovnom vlašću njihova dobra prodaju na dražbi, a u drugima određujemo da to isto učine svjetovni načelnici i vladari, koji to trebaju provesti; a ako bi bili nemarni, naređujemo da ih se na to prisili crkvenom strogošću; njihova im se imovina kasnije ne vraća, osim ako bi se tko htio smilovati onima, koji su se iskreno vratili (pravoj vjeri) i odustali od druženja s hereticima. One, koje duhovna kazna ne popravi, neka popravi bar svjetovna.

Saznali smo da je nedavno naš časni brat, splitski nadbiskup, potjerao mnoge patarene iz gradova Splita i Trogira, a plemeniti muž Kulin, bosanski ban, njihovoj nepodopštini dao je ne samo sigurno sklonište nego i otvorenu zaštitu, njihovu pak pokvarenost, izlažući (opasnosti) svoju zemlju i samog sebe, častio kao da su pravovjerni, čak i iznad pravovjernih, nazivajući ih ‘kršćanima’ kao vlastitim imenom. Dakle, da ne bi ta bolest, ako se u početku ne pruži otpor, okužila susjedna područja i u ugarsko se kraljevstvo - što ne dao Bog - prelila (ta) sramota, molimo, opominjemo i u Gospodu potičemo Tvoju kraljevsku prejasnost, podjeljujući Ti oprost od grijehova, da se snažno i kraljevski naoružáš, da kazniš toliku povredu Krista i kršćana pa ako ban ne protjera sve spomenute krivovjernike, podređene svojoj vlasti, i ne zaplijeni

¹³ CD III, 350, br. 324.

njihovu imovinu, protjeraj i njega i te heretike ne samo iz njegove zemlje već iz cjelokupnog ugarskog kraljevstva i zaplijeni njihovu imovinu, gdje god se može pronaći. Neka Tvoja pozornost ne poštedi toga bana, već uporabi prema njemu svjetovnu vlast, ako (ga) se drukčije ne bi moglo privesti na pravi put.”

3. Inocent III. obratio se pismom 21. studenoga 1201.¹⁴ Bernardu, splitskome nadbiskupu, i Ivanu, svome kapelanu, da se upute u “zemlju Kulina bana” i da ispituju pravovjernost bosanskog stanovništva, Kulina i njegove žene pa ako tamo pronađu krivovjersku pokvarenost i bilo što protiv pravovjerja, neka postupe “protiv krivovjercaca”.

U uvodnom dijelu isprave Inocent III. objašnjava adresatima kako je došlo do njegove odluke da ih pošalje u Bosnu:

“Kako u zemlji plemenitoga muža Kulina bana živi mnoštvo ljudi, koji su za prokletu katarsko krivovjerje jako osumnjičeni i o njima se pronosi (takva) teška glasina, uputili smo protiv njih apostolsko pismo najdražem u Kristu našem sinu, presjajnom Emeriku, kralju Ugra, kojim mu je, optužujući ih i prekoravajući, naređeno da te ljude iz cjelokupnog područja pod njegovom vlašću protjera, a svu njihovu imovinu zaplijeni. On je odgovorio ispričavajući se da ih je smatrao pravovjernima, a ne krivovjercima i da je spreman neke od njih u ime svih odaslati Apostolskoj Stolici, da nam izlože svoju vjeru i djelovanje, kako bi se našom prosudbom ono što je dobro potvrdilo, a ono loše ukinulo; (ujedno je odgovorio) da oni žele bezrezervno poštovati naučavanje Apostolske Stolice. Pred neko je vrijeme, naime, spomenuti Kulin poslao pred nas našeg brata, nadbiskupa Bernarda i dragog sina Marina, dubrovačkoga arhiđakona, i s njima neke od spomenutih ljudi i smjerno i preklinajući zamolio da se udostojimo poslati u njegovu zemlju nekog podobnog muža iz našeg okruženja koji bi pažljivo ispitao njega i njegove ljude o vjeri i djelovanju, kako bi ukinuo i utvrdio ono što u skladu s Bogom treba ukinuti i utvrditi.”

4. Ivan de Casamaris prima 8. kolovoza 1203. na Bilinom polju i 30. kolovoza 1203.¹⁵ na otoku Čepelu u Ugarskoj izjavu odricanja (abjuraciju), koju daju neki čelnici (*priores*) osumnjičenih članova bratstva (*societas fraternitatis*).

5. Legat Ivan de Casamaris javlja papi iste, 1203. god.,¹⁶ neke pojedinosti o svom putu u Ugarsku. Prije svega ističe da se, “nakon što je obavio zadatak u svezi s patarenima u Bosni” (*tractato negotio illorum quondam patarinorum in Bosna*), po volji kralja zadržao više dana u Ugarskoj. Uz ostalo javlja i to “da

¹⁴ CD III, 14, br. 11.

¹⁵ CD III, 29, br. 19.

¹⁶ CD III, 36, br. 32.

na području vladanja bana Kulina u Bosni postoji samo jedna biskupija i da je njezin biskup umro. Bilo bi dobro kad bi se tamo postavilo biskupa Latina i usto osnovale još tri ili četiri nove biskupije, jer je Kulinovo područje (*regnum*) veliko najmanje deset i više dana hoda”.

6. Emerik, kralj Ugarske, Dalmacije, Rame i Srbije¹⁷ (*Hemericus dei gratia Hungarie, Dalmatie, Rame, Servieque rex*), javlja papi iste 1203. god. da je papin kapelan Ivan “došao k nama i sa sobom doveo dva odličnija od onih, koji su, kao što se (za njih) pronosi, u zemlji Kulina bana pomagali prokletu sektu krivovjerala i da je on, Emerik, pregledao članke vjere, koje su oni, kojima je taj Ivan poslan, na njegov zahtjev već prihvatili; ta poglavlja dali smo pod našim pečatom gospodaru one zemlje, naime sinu spomenutog Kulina, koji je tada bio kod nas i strogo naredili da njih (ta poglavlja) i ostalo, što bi im ubuduće u skladu s Bogom Rimska Stolica priopćila i odredila, u njegovoj zemlji svi bezrezervno poštuju. On je (to) na sebe preuzeo u skladu s našom voljom, pa se kasnije obvezao nama i Ivanu, kaločkom nadbiskupu, ako bi ubuduće znajući spomenute ili druge ljude u krivovjerju usudio podržavati ili (ih) braniti, da će platiti tisuću maraka srebra, od čega bi pripala polovica Vama, a druga polovica našoj blagajni. Ona pak dva čelnika, koji su došli sa spomenutim Vašim kapelanom Ivanom, u našoj su nazočnosti prisegli u vlastito i u ime svoje braće, od koje su bili poslani, da će ubuduće čvrsto i trajno poštovati odredbe (*constitutiones*) koje je Vaš legat objavio i njima predao.” Time se dopisivanje, a po svemu se čini i svako daljnje djelovanje pape Inocenta III. u povodu bosanskih heterodoksa, završava.

Raščlanimo podatke koji stoje na raspolaganju.

Prije svega, upada u oči da je čitava papina inicijativa u svezi s bosanskim krivovjernicima trajala razmjerno vrlo kratko. God 1199. dukljanski kralj Vukan obavještava papu o velikom zamahu krivovjerja u Bosni, do kojeg je došlo prihvaćanjem krivovjerja sa strane bosanskog vladara bana Kulina. Prijava je zaista impresivna: cjelokupni vladarev dvor prihvatio je krivovjerje i sa sobom povukao deset tisuća kršćana. Dakle, Vukan tvrdi da je došlo do izvanredno opasne situacije za katoličanstvo, koju treba najozbiljnije shvatiti, jer će se inače ta opasnost proširiti na ostale dijelove Ugarske i na susjedne zemlje, tako da će ugroziti i pravovjernog, papi beskrajno odanog, kralja i njegovu zemlju.

Međutim, čitava stvar završava već 1203. god. pismom kralja Emerika papi da je situacija pod kontrolom, da je Kulin opet na braniku prave vjere i da su se predstavnici krivovjerala potpuno pokorili papinu legatu.

¹⁷ CD III, 36, br. 33.

Odgovara li Vukanova prijava stvarnosti kad se sve tako brzo i sretno svršilo? Nikakvih vojnih akcija nije bilo protiv Bosne, pa čak ni diplomatskog pritiska na Kulina. Kulin je pokazao punu spremnost na suradnju, i to još prije Vukanova pisma, a i poslije, kad je preko osoba nedvojbene pravovjernosti od pape zatražio da papin legat ispita na licu mjesta opravdanost optužbe. Pogotovu je značajno krajnje koncilijantno ponašanje kralja Emerika. To se primjećuje već u Vukanovoj denuncijaciji: Vukanova tvrdnja da je Emerik na bosanske krivovjernike bio “vrlo ljutit” samo je Vukanovo nespretno prikriivanje činjenice da je već tada Emerik želio problem krivovjerja u Bosni riješiti na što bezbolniji način. Umjesto da “vrlo ljutiti” kralj strogo kazni krivovjerce, on ih šalje u Rim da se opravdaju, dakle - kao da nije baš uvjeren u njihovu krivnju, a još je važnije da i ne pokušava iskoristiti situaciju vojnom intervencijom u Bosni. Dvije godine poslije Emerik moli papu da ovaj pošalje osobu svog povjerenja u Bosnu. Konačno, zadnja vijest o odnosima pape i bosanskog krivovjerja potječe ponovo od Emerika koji na vrlo pristojan, ali jasan način poručuje papi da se okani Bosne - što ovaj i čini. Za Inocenta III. nakon ovoga pisma problem bosanskog krivovjerja kao da više ne postoji. Dakle, i u ovom slučaju ponavlja se ono što je Inocent III. učinio jednom drugom prigodom. Mislimo na odustajanje pape 1199. god. da zbog protivljenja Emerika okruni za srpskog kralja velikog župana Srbije Stefana Nemanjića.¹⁸

4. “TOTA SCLAVONIA”

Od 1198.god. Bosna se u titulama vladara i viših dužnosnika povezuje s Hrvatskom na osebujan način.

Još se vojvoda Andrija od 1198. god. dalje naziva *dux Dalmacie, Chroacie Chulmeque*,¹⁹ Andrijin sin Bela nosi 1222. god. titulu *dux totius Slavonie*,²⁰ a

¹⁸ K. Jireček - J. Radonić, Istorija Srba, drugo, ispravljeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1952., 164.

¹⁹ CD II, 297, br. 280 (11. svibnja 1198.); 353, br. 328; 357, br. 330; 361, br. 333 (1200.); 273; IV, 2, br. 3 (3. ožujka 1201.); 3, br. 4 (9. travnja 1201.); 4, br. 5 (14. svibnja 1201.); 6, br. 7 (1201.); 17, br. 14 (1202.). Ali ima i izuzetaka: CD II, 290, br. 274 (14. veljače 1198.): *dux Dalmacie et Chroacie*; 293, br. 277 (31. ožujka 1198.): *dux tocius (!) Dalmacie, Chroacie Chulmeque*; 308, br. 289 i 309, br. 290 (1198.): *dux Dalmacie, Chroatie, Rame, Chulmeque*. Te titule odgovaraju stanju odnosa braće Emerika i Andrije u 1198. god.

²⁰ CD III, 219, br. 193.

1224. i 1225. *rex Hungarie, primogenitus regis Andree*,²¹ Belin brat Koloman, nakon Belina odlaska 1226. god. iz Hrvatske u Ugarsku (gdje postaje očev suvladar),²² nosi naslov *dux Dalmatie atque Croatiae* od 1226. do 1228.,²³ a od

²¹ CD III, 238, br. 213 (24. veljače 1224.); 245, br. 220; 249, br. 223 (1225.). Usp. i 261, 233 i 234 (1226.). Iznimno se u ispravi iz 1222. god. (CD III, 219, br. 193) Bela naziva *rex, filius regis Ungarie et dux totius Sclavonie*. U ispravi CD III, 244, br. 219 (1225.) Andrija II. spominje Belu ovako: *Bela primogenito nostro rege Dalmacie et Croatiae gubernante*. Međutim o toj ispravi i onoj prethodnoj iz 1209. još 1980. god. napomenuli smo (L. Margetić, Iz vinodolske prošlosti, Rijeka - Zagreb., 20): "One se već davno smatraju krivotvorenim, a nakon iscrpnih i temeljitih analiza Barabása, Szentpéteryja i N. Klaić bilo bi suvišno dokazivati ono, što su drugi već s uspjehom dokazali". Pomalo naivno dodali smo: "Čini nam se da bi to pitanje trebalo skinuti s dnevnog reda". Nažalost, u protekle 22 godine nitko u nas nije ni pokušao uzeti u obzir uvjerljivu argumentaciju upravo spomenutih autora, već se naša literatura i dalje služi tim ispravama. Ne bi li minimum znanstvene korektnosti zahtijevao da se pokuša oboriti argumente i "otvoriti diskusiju", to više što se upravo na tim ispravama često grade razne nebulozne teorije. Nažalost, uvjereni smo da ni ovaj naš poziv neće uroditi plodom. Ali, tko zna? Ipak je upravo nemoguće povjerovati da će se takva situacija nastaviti. Našu nadu pobuđuje argumentirani rad M. Levaka, Podrijetlo i uloga *kmeta* u vinodolskom društvu XIII. stoljeća, ZZHAZU, 19, Zagreb, 2001., 39, koji uočava problem autentičnosti isprave iz 1223. i dodaje: "O autentičnosti te isprave nešto kasnije". I doista na str. 50 Levak se vraća na pitanje autentičnosti i ponavlja da N. Klaić i L. Margetić ne prihvaćaju vjerodostojnost te isprave, ali ne ulazi u analizu njihovih argumenata. Po Levaku, n. dj., 39, "isprava kralja Andrije iz 1223. govori nam kako je knezu Vidu Krčkom i njegovim nasljednicima Andrija II. darovao Vinodol i Modruš". Kako je inače u cijelom svom radu Levak pristupio problematici na osnovi vlastite samostalne promišljene analize, koja zaslužuje diskusiju, uvjereni smo da je riječ o nehotičnom propustu. Levak je očito bio zaokupljen problemima koji se odnose na vinodolske kmete, a pitanje autentičnosti isprave iz 1223. (i one iz 1209.) bilo je u tom kontekstu marginalno. Vjerojatno je i sam Levak primijetio taj propust.

Dodali bismo ipak da smo još 1980. god., na i. mj., istaknuli da će "pobijanje argumenata navedenih autora biti više nego teško, ako ne čak i nemoguće" premda "u znanosti ništa nije definitivno".

²² Isprava CD III, 247, br. 221 i 248, br. 221 iz 1225. god. krivotvorine su: Bela je u 1225. god. samo *rex Hungarie, primogenitus regis Andree*, a ni Aladar se u izvornim ispravama ne naziva nikad *banus totius Sclavoniae*. I isprava CD III, 252, br. 225 iz 1225. god. nije vjerodostojna u obliku, u kojem je sačuvana, također zbog Beline titule, što ne znači da je njezin sadržaj nevjerodostojan. Na to upućuje i Smičiklasova bilješka na str. 252 kojom se ograđuje od Wenzelove tvrdnje da bi ta isprava bila sačuvana u izvorniku i da bi navodno bila prenesena "u zemljišni arkiv u Zagrebu".

²³ Dataciju isprava CD III, 299, br. 266 ("oko 1228.") i 326, br. 286 (1229.) treba urediti. Nemoguće je da je 1229. god. Koloman još uvijek samo *dux Croatiae et Dalmatie*, a da je

1229. do 1240. god. *dux tocius Sclavonie*.²⁴ Prvi *banus tocius Sclavonie* zajamčen je također 1229. god.²⁵

Titule hrvatsko-ugarskih vladara u svojoj cjelini nisu isključivo odraz njihove stvarne vlasti nad nekim područjem, već u dobroj mjeri također odraz njihove taštine, ali - što je osobito važno - i njihovih poruka i namjera. To, dakako, vrijedi i za njihove političke "partnere", npr. papu. Zbog toga je za upoznavanje cjelokupne situacije određenog razdoblja nužno te titule pažljivo analizirati, jer nam one mogu biti od velike pomoći, to više što je ostali izvorni materijal za npr. Bosnu vrlo oskudan.

"Čitava (*tota*) Slavonija" neobična je sintagma pa je u literaturi taj pridjev ili sintagma često pod navodnicima.²⁶ Ali, pod pojmom "čitava Slavonija" ba-

1228. god. već *dux tocius Sclavonie*. Nema razloga koji bi govorili protiv toga da se ispravu CD III, 299, br. 266, ne datira jednu godinu kasnije.

²⁴ Od 1229. god. Koloman daje sebi uvijek titulu *dux totius Sclavoniae*: CD III, 299, br. 266, 1228. (?); 346, br. 304, 1231.; 369, br. 323, 1232.; 384, br. 331, 1232.; 424, br. 358, 1234.; 422, br. 363, 1234; CD IV, 40, br. 37; 42, br. 38, 1237.; 102, br. 95; 123, br. 113, 1240.

²⁵ Začudo, Šišić 1944, 185, tvrdi da je Andrija II. još 1225. god. imenovao dva bana, od kojih bi jedan nosio naslov bana "čitave Slavonije" do Gvozda. Ta tvrdnja temelji se isključivo na podatku iz krivotvorenih isprava CD III, 247, br. 221 i 248, br. 222, gdje se u dignitariju spominje *Aladar tocius Sclavoniae, Voine de partibus maritimis banis existentibus*.

Po sačuvanim bi ispravama Aladar imao neobičnu karijeru:

CD III, 238, br. 213, 24.XII.1224.	<i>magister</i>
CD III, 246, br. 220, 1225.	<i>banus</i>
CD III, 248, br. 221, 1225.	<i>banus tocius Sclavonie</i>
CD III, 249, br. 222, 1225.	<i>banus tocius Sclavonie</i>
CD III, 250, br. 223, 1225.	<i>magister</i>
CD III, 251, br. 224, 1225.	<i>magister tavernicorum</i>
[CD III, 259, br. 231, 1.VIII.1226.	<i>Valeginnus banus</i>]

Po tome bi se činilo kao da je Aladar bio 1224. *magister*, 1225. *banus*, pa iste godine *banus tocius Sclavonie*, *magister* i *magister tavernicorum*. Ako ne uzmemo u obzir krivotvorene isprave CD III, 248 i 249, i ako pretpostavimo da je isprava CD III, 246, ispostavljena nakon isprava CD III, 250 i 251, dobivamo jednostavan i uvjerljiv tijek karijere: Aladar je 1224. i 1225. god. bio *magister*, a onda je postavljen za bana - ali ne za bana "cjelokupne Slavonije", već naprosto za "bana". Prvi dokumentima zajamčen "ban cjelokupne Bosne" dakle je Jula, prema ispravi CD III, 311, br. 277, iz rujna 1229. god., ili, drugim riječima, "ban cjelokupne Slavonije" zajamčen je tek nakon što je Koloman postao (u istoj godini) "vojvoda cjelokupne Slavonije".

²⁶ Šišić 1962, 185.

rem u doba vojvode Kolomana sigurno je da ta sintagma ima svoje veliko političko značenje. Nije slučajno da se Koloman tek od 1229. god. naziva *dux totius Sclavoniae* i da se tek od te godine pojavljuje u tituli bana ista sintagma (*banus totius Sclavoniae*). Ako uzmemo u obzir da je Kolomanovo vladanje kao “vojvode cijele Slavonije” bilo u velikoj mjeri usmjereno na osvajanje Bosne i da se Bosna i inače nerijetko pojavljuje kao sastavni dio “Slavonije”,²⁷ ne čini nam se nimalo presmionom tvrdnja da je Kolomanova titula obuhvaćala sva područja južno od Drave, kao područje njegova vladanja, i da je tom titulom on naglašeno iskazivao svoju namjeru da svoju realnu vlast proširi i na Bosnu.²⁸ Uostalom, njegove je pretenzije priznao i njegov brat Bela.

Do istog rezultata dolazi se i analizom titula koje papa Grgur IX. u svojim pismima priznaje Kolomanu i Ninoslavu.

Za papu Koloman nije **nikad** *dux totius Sclavoniae*. Takvo izbjegavanje Grgur IX. tjera do apsurdna. Naime, u ispravi iz 1231. god. Grgur IX. donosi *in extenso* ispravu vojvode Kolomana iz iste godine. U njoj Koloman naziva sebe navodno *Colomanus dei gratia Ruthenorum rex et Sclavonie dux, universis tam presentibus* itd.²⁹ Tako Koloman (tj. bez pridjeva *totius*) nije sebe nakon 1229. god. nikad nazivao, ali papinska kancelarija, u želji da izbjegne taj naziv, nedvojbeno svjesno mijenja tekst Kolomanove isprave. Takvo uporno izbjegavanje Kolomanove titule *dux totius Sclavoniae* nije nimalo slučajno, a objašnjenje te činjenice vrlo je jednostavno: pod pojmom *tota Sclavonia* Grgur IX. razumijeva cjelokupno područje ispod Drave, uključujući i Bosnu. Za “vojvodu (*dux*) Bosne” Grgur IX. ne priznaje Kolomana, već bosanskog bana Ninoslava kojeg on časti tom titulom tri puta 1233.³⁰ i po jednom 1238.³¹ i 1239. god.³² Grgur IX. nikad ne naziva Ninoslava bosanskim banom, jer titula bana označuje dužnosnika koji je podređen nekom vojvodi (*dux*) ili kralju (*rex*) - ili, drugim riječima, papa priznaje neovisnost Ninoslava od bilo koje svjetovne vlasti i zbog toga ga i odlikuje posebnom papinskom zaštitom,³³ a onda, da bi stvar bila još jasnija, on posebno o tome obavještava Kolomana, i u tom ga pismu

²⁷ Usp. npr. CD III, 1234. god., 415, br. 359; 414, br. 361; 417, br. 362.

²⁸ CD III, 350, br. 306 (1231.).

²⁹ CD III, 340, br. 306 (8. srpnja 1231.).

³⁰ CD III, 388, br. 335 i 336, 389, br. 387.

³¹ CD IV, 65, br. 60.

³² CD IV, 95, br. 89.

³³ CD III, 388, br. 335.

titulira: *Colomano regi*³⁴ čak bez tituliranja Kolomana kao “kralja i vojvode Slavonije”. Papa ujedno daje na znanje Kolomanu da bi dodjela časti i posjeda u Bosni trebala pripadati Ninoslavu, a ne Kolomanu, dakle da Koloman ne bi smio u Bosni ostvarivati nikakve akte suverene vlasti, jer su ti pridržani Ninoslavu, legitimnom vladaru pod specijalnom zaštitom pape. Takav samostalni položaj, koji papa izričito priznaje Ninoslavu, odgovara Ninoslavljevoj tituli “veliki ban bosanski”, kojom se Ninoslav služi 1234.³⁵ i 1240.³⁶ Čak i u vrijeme kada papa tvrdi da se Ninoslav vratio herezi, 1238.³⁷ i 1239. god.,³⁸ papa ga časti nazivom *dux Bosne*, a ne *banus Bosne*.

Iz svega netom rečenog teško je ne vidjeti da je Sveta Stolica prema Bosni imala dalekosežne namjere ostvarivanja što jačega vlastitog autoriteta. U skladu s time je i papina odluka od 26. travnja 1238.,³⁹ kojom bosansku biskupiju podređuje izravno Apostolskoj Stolici. Bosanska je biskupija ostala sve do 1247. god.⁴⁰ izravno pod papom i tek tada ju je Inocent IV. podvrgnuo kaločkom nadbiskupu.

Dakle, o nekom papinom podupiranju Kolomanove vlasti nad Bosnom nema govora. To se dodatno dobro vidi i iz papina odgovora na Kolomanov prijedlog da se nadbiskupska stolica premjesti iz Splita u Zagreb i da za uzvrat Koloman daruje zagrebačkom nadbiskupu svoje vojvodstvo Slavonije (*ducatum Sclavonie*).⁴¹ U Kolomanovu pismu nedvojbeno je stajalo da je Koloman spreman prepustiti svoj *ducatum totius Sclavonie*, tj. da se čitavo područje njegova vladanja (*regnum*), uključujući i Bosnu, crkveno ujedini pod vlašću zagrebačkog nadbiskupa. Naime, kao što znamo, Koloman je sebe uvijek, bez ijedne iznimke, nazivao *dux totius Sclavonie*. Papa nije Kolomanov prijedlog prihvatio jer bi to značilo da bi veliki naponi, koje su dominikanci ulagali u Bosnu, bili isključivo u korist Kolomana. I ne samo to. Papa u svome odgovoru svjesno - jedini put u svom dopisivanju s Kolomanom⁴² - ne časti Kolomana čak ni za

³⁴ CD III, 388, br. 336.

³⁵ CD III, 427, br. 371.

³⁶ CD IV, 107, br. 99.

³⁷ CD IV, 65, br. 60 od 22. prosinca 1238.

³⁸ CD IV, 95, br. 89 od 27. prosinca 1239.

³⁹ CD IV, 56, br. 50.

⁴⁰ CD IV, 322, br. 287, 26. kolovoza 1247.

⁴¹ CD IV, 114, br. 106, 6. srpnja 1240.

⁴² CD IV, 3, br. 3, 25. siječnja 1236.; 63, br. 56, 26. studenoga 1238.; 65, br. 59, 22. prosinca 1238.; 93, br. 86, 5. prosinca 1239.

papu uobičajenim tituliranjem Kolomana kao *dux Sclavonie*, već ga oslovljava puno nižom titulom: *dux Sclavorum*, kojom mu daje na znanje da ga priznaje za "vojvodu Slavena" (!), ali ne i za pravog vladara **područja** "Slavonije", pri čemu je, dakako, težište na Bosni, kao dijelu Kolomanove "cjelokupne Slavonije". To je nedvojbeno u vezi i u skladu s time što je nekoliko mjeseci prije Matija Ninoslav, "veliki bosanski ban", došao u Dubrovnik u punom sjaju svoje samostalne vladarske funkcije praćen najuglednijim bosanskim dužnosnicima, vojvodom Jurišem, tepčijom Radonom, peharnikom Mirohnom i drugima i na najsvečaniji način prisegnuo im "vječni mir i ljubav". Prisega je utoliko zanimljiva što iz nje proizlazi Ninoslavljeva rigorozna ortodoksnokatolička vjera. On se poziva na "gospoda Boga našega Isusa Krista i presvetu Bogorodicu (...) Mariju i časni životvoreći križ".⁴³ Uostalom i sam papa tvrdio je 1238. i 1239. god. da je Ninoslav heretik, što mu nije smetalo da Ninoslava naziva *dux Bosne*, tj. da ga smatra samostalnim vladarom, u prvom redu u odnosu prema Kolomanu.

I konačno, od koga to Grgur IX. štiti 1236. god. "Sibislava, kneza Usore, sina pokojnog Stjepana, bana Bosne" kada ga uzima u svoju zaštitu⁴⁴ i o tome obavještava ostrogonskog nadbiskupa?⁴⁵ Od koga, nadalje, štiti Anu, udovicu istoga bana,⁴⁶ i o tome također obavještava ostrogonskog nadbiskupa?⁴⁷ U sva četiri pisma papa vrlo oštro prijete onome koji bi se usudio ugrožavati Sibislava i Anu, koji "ustraju u vjeri i odanosti rimskoj crkvi". Žalac je nedvojbeno uperen protiv Kolomana, to više što papa u sva četiri pisma oprezno dodaje: "s time da stalno ostanu nepovrijeđena prava najdražeg u Kristu našeg sina (Bele), uzvišenog kralja Ugarske". Ukratko, papa Grgur IX. smatrao je Kolomana više suparnikom, a manje suradnikom u borbi protiv bosanskih hereatika. Papa je 1238. i 1239. pratio i pozdravljao Kolomanove uspjehe - bez obzira na to koliko su oni bili vjerojatno od samoga Kolomana preuveličavani - ali je pri tome nastojao ojačati ulogu Svete Stolice podvrgavajući bosanskog biskupa izravnoj vlasti Rimske Stolice, dodjeljujući mu znatne ovlasti papina legata⁴⁸ i tražeći za njega puno razumijevanje i pomoć od ostrogonskog nad-

⁴³ CD IV, 107, br. 99 od 23. ožujka 1240.

⁴⁴ CD IV, 15, br. 12 od 8. kolovoza 1236.

⁴⁵ CD IV, 16, br. 13 od 8. kolovoza 1236.

⁴⁶ CD IV, 17, br. 14 od 8. kolovoza 1236.

⁴⁷ CD IV, 17, br. 15 od 8. kolovoza 1236.

⁴⁸ CD IV, 64, br. 58, 22. prosinca 1238.: *plene legationis officium in diocesi Bosnensi*. Isto u CD IV, 68, br. 63, 23. prosinca 1238.

biskupa i od ugarskih dominikanaca. Zbog toga papina pisma upućena Kolo-manu 1238,⁴⁹ i 1239,⁵⁰ treba tumačiti kao izraz diplomatske taktike.

5. JESU LI BOSANSKI KRSTJANI BILI KRIVOVJERCII?

Problem heterodoksije bosanskih krstjana sastoji se u tome što inozemna vrela, koja donose o njima vijesti, npr. Rasprava između katolika i bosanskog krstjana, svjedoče da je njihova heterodoksija bila vrlo slična bogumilskoj i katarskoj, ali da, kako se često ističe, domaća vrela ne govore u prilog takvom shvaćanju.

Mnogi autori zbog te neusklađenosti zastupaju stajalište da su naučavanja bosanskih krstjana zapravo bila pravovjerna, ali se pri tome razilaze o pravom značenju te pravovjernosti. Tako mnogi smatraju da je osnova krstjanskih naučavanja bila pravoslavna (Petranović, 1867.; Glušac, 1924.) odnosno katolička zajednica s pravoslavnim obredom (Hoffer, 1901.; Šidak u prvoj fazi svojih istraživanja, 1937.) odnosno benediktinska glagoljaška katolička zajednica (Petrović, 1953.). Mnogi pak autori prihvaćaju heterodoksnost bosanskih krstjana i njihovu povezanost s bogumilima (Rački, 1869.; Kniewald, 1949.; Solovjev, 1953.; Šidak, 1975.; Jalimam, 1999.).⁵¹

U prilog heterodoksiji bosanskih krstjana govore vrela zapadne provenijencije, a od domaćih vrela *Početje svieta*: Satanael, anđeo Božji izabranik, bio je bačen s Gospodnjeg prijestolja; Bog je nakon toga stvorio svijet i Adama i Evu i smjestio ih u raj, ali je zavidni Satanael posadio lozu, izvor požude, i putem zmije naveo Adama i Evu na grijeh, nakon čega ih je Bog protjerao iz raja. Čovjek se sastoji od tjelesnog (mišići od zemlje, kosti od mramora) i duhovnog elementa (um po brzini sličan anđeoskom). S druge strane, postoji ne mali broj vijesti iz domaćih vrela, iz kojih bi se moglo zaključivati na ortodoksiju bosanskih krstjana. To bi se moglo preformulirati i ovako: kako to da se u jednom te istom vrelu nalaze argumenti za heterodoksiju i ortodoksiju, npr. kako to da u Hvalovom zborniku, koncipiranom na razmjerno uvjerljivo heterodoksn način, nailazimo na nedvojbeno ortodoksn dijelove (Dekalog)?

Možda odgovor na to pitanje i nije tako težak kao što se na prvi pogled čini. Naime, ne treba smesti s uma da su bosanski krstjani živjeli u za njih opasnom

⁴⁹ CD IV, 65, br. 59, 22. prosinca 1238.

⁵⁰ CD IV, 93, br. 86, 5. prosinca 1239.

⁵¹ Vidi sažet prikaz problematike u: Šanjek Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.-15. stoljeće), Zagreb, XIII-XVI.

okruženju. Ako su željeli izbjeći ono najgore, smrt na lomači, koja im je stalno visjela nad glavom, oni su nužno morali biti izvanredno oprezni i po potrebi spremni ne samo na razne kompromise nego i na otvoreno odricanje veze sa svojim intimnim uvjerenjem. Da bi spasili goli život od najstrašnije vrsti smrtno kazne, oni su se morali izvještiti u lažima, licemjerju i dvoličnosti.

Tako se npr. Kozma svećenik gorko tuži na bogumile da oni pohađaju crkve i ljube križeve i slike samo “zbog straha”, što su mu i sami bogumili priznali: “Sve to radimo zbog ljudi, a ne od srca, a potajno zadržavamo našu vjeru”.⁵² Na drugom mjestu Kozma ovako opisuje heretičare: “oni tako energično poriču svoje postupke i svoje molitve da bi čovjek pomislio da nema među njima zla” i ističe da oni upozoravaju svoje članove da se javno ne ističu svojim molitvama i djelima.

Sve je to poznato i iz drugih područja na kojima su se članovi sličnih pokreta nalazili pred istim problemima koje su rješavali na isti način.

Zbog toga ne treba čuditi da se u sadržaju i formi mnogih domaćih pisanih vrela može naići na dokaze ortodoksije, koji su čak u izravnoj suprotnosti s naučavanjem bosanskih krstjana. Njihovoj je savjesti pri tome pomagala *reservatio mentalis* i alegorična interpretacija, ali i ono što je bilo važnije od svega: strah.

6. USPOREDBA BOGUMILSTVA I NAUČAVANJA BOSANSKIH KRSTJANA

Osnovna je ideja bogumilstva postojanje jednog počela, vrhovnog Bića, koje je, uz ostalo, stvorilo i Satanu, palog anđela. Dakle, Bog Otac (Bog svjetlosti) stvorio je sav nevidljivi svijet. Iz njega su proizašle dvije zrake, dvije spiritualne osobe, Sin i Duh Sveti, koje se, međutim ponovo vraćaju u Oca pa se na taj način Bog ponovno sastoji od jedne osobe. Spomenute dvije osobe nastale su prigodom stvaranja svijeta (dakle, nisu vječne), a cjelokupni je svijet što ga je stvorio Bog nevidljiv. Tek po uzoru na taj svijet, Satana je stvorio analogni drugi svijet i u njemu čovjeka.⁵³

Prema Raspravi između rimokatolika i bosanskog patarena,⁵⁴ patareni zastupaju ista naučavanja koja smo netom naznačili za bogumilstvo: Bog je stvo-

⁵² Kozma (prema Puech - Vaillant, 71.).

⁵³ Eutimije Zigaben, 1297, t. 7.

⁵⁴ F. Šanjek, Pavao Dalmatinac (1170./75.-1255.): Rasprava između rimokatolika i bosanskog patarena, Starine 61.

rio svijet, ali ne vlada vidljivim svijetom,⁵⁵ Krist i Blažena Djevica su anđeli,⁵⁶ krštenje vodom se ne priznaje,⁵⁷ u euharistiji se kruh i vino ne pretvaraju u tijelo i krv Isusovu,⁵⁸ ne poštuje se križ,⁵⁹ kozmogonija je neobična,⁶⁰ izbor prihvaćanja odnosno odbacivanja knjiga Starog zavjeta je sličan,⁶¹ prisvajanje naziva krstjani.

7. ZAKLJUČAK

Ovim smo radom pokušali potaknuti diskusiju o nekoliko važnih pitanja iz ranije bosanske povijesti. Smatramo da je velika šteta što je na našim pravnim fakultetima taj segment hrvatske pravne povijesti vrlo zanemaren.⁶²

---

⁵⁵ CD III, 24, br. 19.

⁵⁶ F. Šanjek, n. dj., 37, 108 (gl. 21-22). Usp. i napomenu anonimnog redaktora iz 14. stoljeća glagoljskih Dijaloga pape Grgura po kojem bosanski patareni tvrde "da gospodin Isuskrist ni imel pravoga tiela človičanskova i da je diva Marija bila anjel"; Isti 2003, 1; Isti 1975, 122-137. I ovim putem izražavamo veliku zahvalnost kolegi Šanjeku na savjetima, uputama i krajnje dobronamjernoj i nesebičnoj pomoći pri dobavljanju literature. Bez pomoći kolege Šanjeka ovaj rad ne bi bilo moguće napisati. Za zaključke odgovornost pada isključivo na pisca ovog rada.

⁵⁷ F. Šanjek, n. dj., 45-54 (gl. 1).

⁵⁸ N. dj., 84, 86 (gl. 1).

⁵⁹ N. dj., 96-97 (gl. 11).

⁶⁰ F. Šanjek, n. dj., u bilješci 51, 350-355.

⁶¹ F. Šanjek, n. dj., u bilješci 54, 100-102 (gl. 14, 15).

⁶² Više o u ovom radu diskutiranim pitanjima naše crkvene pravne povijesti vidi u: F. Šanjek, n. dj., 27-103.

Summary

Lujo Margetić *

SOME ISSUES OF EARLIER BOSNIAN LEGAL HISTORY

The author explores several important problems of the early Bosnian history.

1) *In the second half of the 12th century, Bosnia was an independent country under the rule of Ban Borić, who was at the same time a high Hungarian official who acknowledged the formal supremacy of the Hungarian-Croatian king because of his huge possessions in Slavonia*

2) *Pope Innocent III (1198-1210) reacted with marked restraint to accusations of heresy of Ban Kulin because he did not want to deteriorate his relations with Kulin's protector, Hungarian-Croatian King Emeric.*

3) *At the turn of the 13th century, the term "duke of the whole of Slavonia" appeared in the title of Hungarian-Croatian rulers. At the time, the title implied all the Croatian areas south of the Drava river.*

4) *In some elements of their religious beliefs, Bosnian "krstjani" were not in keeping with the doctrine of the Catholic church, but they skilfully hid their heterodoxy out of fear of dying t the stake.*

5) *Bosnian "krstjani" had religious beliefs which had some similarity with Bogomilism*

Key words: Bosnian ban, ban Borić, Pope Innocent III, Bosnian "krstjani", "tota Sclavonia"

---

* Academician Lujo Margetić, Faculty of Law, University of Rijeka, Hahlić 6, Rijeka

Zusammenfassung

Lujo Margetić *

EINIGE THEMEN AUS DER FRÜHEN BOSNISCHEN
RECHTSGESCHICHTE

Der Autor untersucht einige wichtige Probleme der älteren bosnischen Geschichte.

1) *In der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts war Bosnien unter Banus Borić ein selbstständiges Land, doch er war zugleich auch ein hoher ungarischer Amtsträger, der wegen seiner ausgedehnten Besitze in Slawonien die formale Oberherrschaft des ungarisch-kroatischen Königs anerkannte.*

2) *Papst Innozenz III. (1198-1210) reagierte mit großer Zurückhaltung auf die Anschuldigungen der Ketzerei gegen Banus Kulin, da er sein Verhältnis zu dessen Schutzherrn, dem ungarisch-kroatischen König Emmerich, nicht verschlechtern wollte.*

3) *Ende des 12. und Anfang des 13. Jahrhunderts taucht im Titel des ungarisch-kroatischen Herrschers die Bezeichnung "Herzog von ganz Slawonien" auf. Darunter wurden zu jener Zeit alle kroatischen Gebiete südlich der Drau verstanden.*

4) *Die bosnischen krstjani (wörtlich: Christen) standen in einigen Elementen ihres Glaubensbekenntnisses nicht im Einklang mit den Lehren der katholischen Kirche, zeigten jedoch aus Angst vor dem Tod auf dem Scheiterhaufen erhebliches Geschick bei der Verheimlichung ihrer Heterodoxie.*

5) *Die bosnischen krstjani bekannnten sich zu einem Glauben, der in einigen Elementen Ähnlichkeiten zum Bogumilentum aufwies.*

Schlüsselwörter: bosnischer Banus, Banus Borić, Papst Innozenz III., bosnische Krstjani, "tota Sclavonia"

---

* Akademiker Lujo Margetić, Juristische Fakultät in Rijeka, Hahlić 6, Rijeka

